

A „halálveszélyes apathia” ellen

(Vajda János 1863-as lapkisérlete)

MIKLÓSSY JÁNOS

Keves lapról tud a magyar sajtótörténet, amely megindulásának pusztá hírével olyan vihart kavart volna föl, mint a VAJDA János által szerkesztett *Magyar Sajtó*. A közel egy évtizede — 1855. jún. 6-án jelent meg mutatványszáma — fennálló orgánomot 1862-ben JÓKAI Mór szerkesztette és a Határozati Pártnak volt politikai szócsöve.

1862 októberében változást jeleznek a sajtó-szeizmográfok a lap életében. Rövidesen szárnyra kél az első vaskos rágalom is a *Magyar Sajtó* leendő irányával kapcsolatban: „Az Ost[deutsche] P[ost] pesti levelezője — olvashatjuk az *Országban* — a „Magyar Sajtó” átalakulását illetőleg az írja, hogy Kovács Lajos úr, az ismeretes Kovács—Zichy-féle programm szerzője, akarná e lapot újévkor átvenni, s ekkor, mint félhivatalos lap fog az megjeleni. A lap felelős szerkesztőjéül Vajda János urat említik, de vezetője maga Kovács Lajos úr lenne. Ez utóbbi már több nap óta Bécsben időzik, sat.”¹

A közlemény nem kevesebbről tájékoztatja olvasóit, minthogy VAJDA Bécs szolgálatába állt, mégpedig annak a Kovács Lajosnak társaságában, akinek politikai elképzeléseiről olyan elítélőleg nyilatkozott 1862-ben megjelent röpiratában a *Polgárosodásban*.²

Az *Országban* is túlmegy azonban a *Bihar*: „Az eddigi ’Magyar Sajtó’ — írja — megyénkben igen elterjedt lap lévén, kötelességünk közönségünket figyelmeztetni, miszerint míg egyrészt a Vajda úr által szerkesztendő lap egészen más lesz, mint az eddigi ’M. S.’ volt — másrészt a közönség, mely az érdekelt lapnak eddig követett irányával rokonszenvet érez, annak folytatását újévtől kezdve ’Hon’ cím alatt megjelenendő lapban feltalálандja; mely már a nyert engedély alapján Jókai Mór szerkesztése alatt a ’M. S.’ mostani munkatársainak közreműködésével megjelenend.”³

VAJDA politikai és irodalmi ellenfelei mindent elkövetnek, annak minél markánsabb motiválására, hogy az új szerkesztővel a *Magyar Sajtónál* valami más, az eddigittől merőben eltérő kezdődik. S hogy ez az új ne legyen mentes némi rosszszíztól, a gyanú kellemetlen zöngéjétől, ennek érdekében is, ki-ki vérmérséklete és ízlése szerint fáradozik.

1. 1862. okt. 29. Újdonságok.

2. *Vajda János összes művei* 6. k. *Politikai röpiratok*. Sajtó alá rend.: MIKLÓSSY JÁNOS. Bp., 1970., 147. ill. 494. l., a továbbiakban: VKrK 6. k.

3. 1862. nov. 23., Újdonságok és vegyes.

Fokozott jelentőséget tulajdonít a *Magyar Sajtó* korábbi szerkesztősége is annak, hogy olvasói szívébe és agyába vesse: ahhoz, ami újévtől a lapnál kezdődik, neki semmi köze. I. I. [LVÁNKA Imre] vezércikket szentel e problémának.⁴ A volt Határozati Párt ismertebb vezetői, TISZA Kálmán⁵, PODMANICZKY Frigyes⁶ és mások pedig külön-külön a szerkesztőséghez írt leveleikben jelentik be, hogy nem a *Magyar Sajtót*, hanem a JÓKAI vezetése alatt induló *A Hont* kívánják támogatni az új esztendőben.

„Összes szerkesztőségünk megválí e lap hasábjaitól” — hirdeti 1862. dec. 31-én a *Magyar Sajtó* „volt” szerkesztősége által aláírt *Végszó a 'Magyar Sajtó' t. közönségéhez* c. közlemény.

*

A bértollnokság rágalma nem a *Magyar Sajtó*val kapcsolatosan jelentkezik először VAJDA-val szemben. Ilyen mende-mondák már 1862-ben megjelent röpiratai idején is keringtek róla. Az *Egri Posta* r. e. jegyű munkatársa leírni sem átalotta, hogy ARISZTIDESZ alias VAJDA bizonyára „sok szép bankót” kapott munkáiért.⁷

VAJDA szerint: „Irodalmunk, közéletünk története nem mutat föl oly sötét lapot, mint amelyre azon eljárás lenne följegyezve, melyet lapirodalmunk az 1863-ki 'M. S.' irányában, megindulása előtt elkövetett. Neves írók, közéleti tekintélyek odáig súlyedtek, mikép a nyilvános vita terét számításból mellőzve, hogy ezáltal is terjesszék a gyanút, a 'M. S.' szerkesztője ellen magán-úton a legalaptalanabb vádakot terjesszék. Éspedig legtöbben öntudatosan, vagyis szentül tudva, hogy az egészből egy szó sem igaz! . . . A gyanúsítás mérge már a heves agitatio magaslatára lépett, és egyes összejövetelekben hirdetve lőn, hogy hazaárulás lőn a 'M. Sajtó'-ra előfizetni!”⁸ (Hasonlókról számol be Tátálnéven megírt *Rágalmak*⁹ című cikkében is.)

A VAJDA és lapja ellen időről-időre kirohanást rendező KEMPELEN Győző ugyan mindezt fantazmagóriának minősíti: „a 'M. S.' mostani szerkesztőjét a subventio gyanújával senki sem illette (. . .) föltesszük a kormányról, hogyha béres tollakat fogad azokat ügyesebb kézben keresi.”¹⁰

Am a szerkesztőn kívül a főmunkatárs, ZILAHY Károly is tiltakozni kényszerül a lap irányát ért gyanúsítások ellen. „Becses lapja 175-dik számában — írja a *Korunk* szerkesztőjéhez — 'Politikai hírlapirodalmunk' cím alatt egy kimutatás foglaltatik, melyben a jövő évi politikai lapok, mint látszik programjaik mértéke szerint, két oldalra vannak osztva és a Vajda János által szerkesztendő 'Magyar Sajtó' azon oldalra van állítva, ahová az 'Idők Tanúja', a 'P[esti]. Hírnök', 'Független' és 'Vezér'.

Erre nézve engedje meg ön ezennel kijelentem, miszerint (. . .) a jövő évi 'M. Sajtó'-nak magam is belmunkatársául ígérkeztem, anélkül, hogy (. . .)

4. *Búcsúszavaim a „Magyar Sajtó”-ban.* = *Magyar Sajtó.* 1862. dec. 24., 25.

5. *Magyar Sajtó.* 1862. dec. 2.

6. *Magyar Sajtó.* 1862. dec. 7.

7. 1862. nov. 16., Lapirodalmi szemle. V.

8. *Lapunk s a lapirodalom.* = *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 27.

9. Uo. 1863. jan. 4.

10. *Jajveszések és cirógatások.* = *Bihar,* 1863. febr. 1.

elveimről csak egy szót is le kellett volna alkudnom. Az elvek maradtak, legfőlegb a viszonyok változtak. Módomban volt továbbá Vajda János barátom, az 1861. 'Csatár' szerkesztője részéről személyesen hasonló felől értesülni (...) én a jövő évi 'Sajtó' és a többi szabadelvű politikai lapok — pl. a 'Hon' vagy a 'Korunk' közt semmi elvi különbséget nem találtam és Vajda irányát úgy fogtam föl, hogy ő nagy politikai kérdések időszerűtlen fessegetése helyett inkább társadalmi és belső közéleti ügyek tárgyalását tűzte feladatává."¹¹

Nem változik a helyzet a lap megindulása után sem. A 10. számban arról panaszkodik ZILAHY, hogy különböző, kézzel írt névtelen levelek érkeznek a szerkesztőséghez, amelyek őt szabad véleménye kimondásától többé-kevésbé burkolt fenyegetésekkel igyekeznek elijeszteni. A kiadó, HECKENAST Gusztáv is kénytelen újólag rámutatni: „A múlt évben terjedt gyanúsító hírek az új számok megjelenésével cáfolva vannak”.¹²

ZILAHYNAK idézett nyilatkozatában feltétlenül igaza van. Eszmei alapjukat tekintve nincs lényeges különbség *A Hon*, a *Pesti Napló* és a *Magyar Sajtó* között. Az előbbieket csakúgy, mint Vajda lapja az „európai szabadelvűség”, a liberalizmus talaján állnak. Közjogi-politikai tekintetben sincs köztük ellentét. Céljuknak valamennyien az osztrák—magyar megegyezést tekintik. „A remélhetőleg fogamatba veendő kiegyezés alapjául” azok is, miként a *Magyar Sajtó* „az 1848-ki kormány alapot” óhajtják.¹³

A liberális nemesség lapjai sem „fessegetik” az „időszerűtlen nagy politikai kérdések”—et. Azok magatartását KEMÉNY Zsigmond kijelentése jellemzi: „Nem volna értelme annak, ha most suttogva és en miniature ismételnők azt, amit tavál [az 1861-es országgyűlés idején] fennszóval, nem hatás nélkül, de eredménytelenül hirdettünk.”¹⁴

Az ellentétek magvát éppen itt kell keresnünk! A *Magyar Sajtó* új szerkesztője — DEZSÉNYI Béla szavaival élve — „akkor támadja hátba a passzív ellenállás politikáját, amikor az a siker küszöbén áll.”¹⁵ A passzív rezisztencia álláspontjának követői legalábbis így érzik. VAJDA a sikertelen 1861-es országgyűlést követő provizóriummal reánk köszöntő „halálveszélyes apathiát” mindennél veszélyesebbnek tartja. „A nagyvilágtól légmentes elzárkózottságunk — írja — merev visszatartózkodásunk tagadhatatlan, és ha sokáig húzódnék, kárhozatos összeütközésbe hozna bennünket az immár sarkunkba ért egyetemes haladás égető kérdéseivel, melyek további elmellőzésének mindenekelőtt a haladó, liberális Európa rokonszenvének elvesztése, végeredménye pedig nemzetiségünk idegen művelődésbeni felolvadása lenne.”¹⁶

Ezért utasítja el 1862-es röpirataiban és a *Magyar Sajtó*ban a passzív rezisztencia országos érvényre emelt középnemesei álláspontját és cselekvő politikát ajánl. Vajda — az illúziók talajára tévedve — úgy véli: *egy, az 1848-ban kivivottnál korlátozottabb önkormányzat is elegendő arra, hogy a „halálveszélyes apathiába” süllyedt nemzeti szellemnek új lendületet adjon s megteremtse azokat a kedvező*

11. Nyílt levél a „Korunk” szerkesztőjéhez. = *Korunk*. 1862. dec. 31.

12. *Magyar Sajtó*. 1863. jan. 8., Különféle.

13. *Előfizetési felhívás*. = *Magyar Sajtó* 1862. dec. 13.

14. *Pesti Napló*. 1862. márc. 19.

15. DEZSÉNYI Béla — NEMES György: *A magyar sajtó 250 éve*. Bp. 1954. 147. l.

16. *Előfizetési Felhívás*.

feltételeket, amelyek által a magyarság — vezérré válván a birodalom népei nagy versenyében — legjobb tudása szerint rendezze be életét.¹⁷

Am a „passzív rezisztencia hátbatámadása” csak egyik okát képezte a VAJDA röpiratai és lapja ellen fölgerjedt indulatoknak. A másik, az előzőekkel vetekedő ok kútfeje az, a röpirataiból és cikkeiből mindegyre kitetsző meggyőződés volt, amely a *birtokos nemességet a nemzeti polgárosodás megteremtésére immár végérvénnyel képtelennek tartja*. A forradalom bukását követő önkényuralmi terror „isten békéjét” teremti meg átmenetileg a nemzet osztályai között. Az irodalomban — az 1848 előtti állapotokkal szöges ellentétben — mind nagyobb teret nyer a nemzeti problematika a társadalmi rovasára.

Az ötvenes évek elején létrejött nemzeti egységfronton azonban jelentékeny repedések támadnak az évtized végére, s méginkább az 1861-es országgyűlés után. A SZILÁGYI Virgil, BÖSZÖRMÉNYI László vezette képviselőcsoport kiválása és szembefordulása az országgyűlésen a Határozati Párt vezérkarával, továbbá a képviselőház álláspontjával — SZABAD György szerint — „az eddig a közép-birtokos nemesség uszályába szorult társadalmi rétegek politikai önállósodási törekvését” fejezi ki „valamelyest”.¹⁸

Más oldalról kiindulva, ennek jegyében fogantak VAJDA röpiratai és lapkísérletei is. De: nem érkezett még el e törekvések ideje. Szűk volt, alig eszmélt az a bázis, amelyre támaszkodhattak volna. Politikai, irodalmi ellenfeleik pedig tudni sem akartak róluk, fellépésüket, működésüket minden módon akadályozták. Gyér visszhangjukat a közvélemény körében elsősorban ez indokolja.

VAJDA törekvéseivel kapcsolatosan GYULAI Pálnak lehet igaza: „Ez a lap [a Magyar Sajtó] nem támogatta se a Deák pártot, se [a] határozati pártot, hanem valami különös állást foglalt el, amit a magyar közvélemény nem tudott megérteni (. . .).”¹⁹

Közvéleményünk nemcsak 1863-ban, de a kiegyezés után is, hosszú időn át közjogi sablonokban gondolkodik. VAJDA álláspontját, amelynek homlokterében ebben az időszakban nem a közjogi kérdések állnak, értetlenség és gyanakvás fogadja.

Meg nem értés veszi körül a szerkesztőt lapja eszmei alapja és célkitűzései meghatározásakor is. „Nincs előttem a program, — írja GYULAI Pálnak SÁMI László — de úgy emlékszem liberalizmusról, radicalizmusról, demokráciáról úgy beszél mintha előtte a magyar előtt ezek a fogalmak ismeretlenek voltak volna, és körül belül oda megy ki programja, hogy a magyar nemzet számára ü fel-fedezi nyugot Európát civilisatiójával.”²⁰

Pedig a programban nem erről van szó! VAJDA érzékeny füllel veszi észre: „a hosszú szellemi pangás alatt, a sajátlagos hazai és tágasabb európai felfogás két tüze közötti szorult helyzetben a nézetnyilvánulás kettős — alulfelüli terrorizmusa által előidézett egyoldalúság szellemölő, nyomasztó kriptacsöndében, — míg a dolgok odakünn egyre változnak, azalatt, hogy eszmeinkörünk idebenn egyre a régi marad — oda jutottunk máris, hogy észrevétlenül politikai iránylatok elne-

17. Vö. a fentiekkel VKrK 6. k. 372. l.; itt mutatunk rá elképzelési illúziós voltára is.

18. *Magyarország története*. Bp. 1964. 2. k. 60–61. l.

19. *Tetemrehívás. Gyulai Pál Vajda Jánosról*. = *Budapesti Napló*. 1897. jan. 29.

20. SÁMI László — GYULAI Pálhoz. Kolozsvár. 1862. dec. 18., *Gyulai Pál levelezése 1843–1867*. Sajtó alá rend.: SOMOGYI Sándor. Bp. 1961. 483–484. l.

vezésében teljes ellentétességek fejlődtek ki, s e rögző fogalomzúrben még mindig liberálisnak, radikálisnak, democraticusnak nevezik magukat oly tömbök és közlönnyök, melyek rég megszűntek azok lenni, sőt épen azok ellenkezőjévé váltak.”²¹

Kevesen látták meg és tárták fel ebben az időben ilyen elszánt nyíltsággal az európai és a hazai fejlődés között 1849 után támadt diszharmóniát.

Politikai és irodalmi ellenfelei — ebben VAJDA-nak igaza lehet — tudatosan, *taktikából* terjesztik rágalmaikat. A politikai közvéleményünket irányító tényezők egy része a Habsburg-hatalommal szemben létesült nemzeti ellenállás egységét féltette VAJDA passzív rezisztencia-ellenes megnyilatkozásaitól, amelynek éle egyszermind az országos méretű mozgalom vezető osztálya, a középirtokos nemesség ellen irányult. GYULAI több mint három évtized múltán nyíltan ki is jelenti: VAJDA röpirataival és a *Magyar Sajtó* című lapjával „helytelenül választotta meg az időpontot és elismerés, jótékony hatás helyett csak gyanúsítást és népszerűtlenséget szerzett magának.”²²

Természetesen ezekben a Vajda-ellenes akciókban szerepet játszott a birtokos nemesi vezetést elvetett, „szegényebb középrend” szószólójának és a szerveződő irodalmi ellenzék vezérének visszaszorítása, népszerűtlenné tétele is. Magasabb szempontokra ügyelő taktikai megfontolások keveredtek kenyéririgységgel, értetlenséggel, a tények nem ismeretével. A Habsburg-hatalom minden lehetőséget felhasználó hódító törekvéseivel szemben állig begombolkozott nemzeti közvélemény eleve gyanakvással szemlélt minden, a megszokottól elütő próbálkozást. Az elnyomó hatalom fáradhatatlannak bizonyult meg-megújuló, s mindig más irányból jelentkező beolvasztási kísérleteiben. Nem meglepő hát, ha olykor a legnemesebb szándékot szívük mélyén hordó törekvések is a bizalmatlanság áldozataivá lettek.

*

Lapja megindulásakor VAJDA — a hírek szerint — beteg. „Súlyos betegségéről” a *Magyar Sajtó* Különféle rovata ad számot. „Üdülő állapotban van már” — tudósít később ZILAHY — „s reméli, hogy rövid idő múlva lapjában írói működését megkezdheti.”²³ Egy hét múltán azonban ismét csak arról kapunk hírt: a szerkesztő még nem épült fel, s nem tud részt venni lapja irányításában.²⁴ Aztán hosszú ideig nem hallunk felőle, míg végre névvel jegyzett cikkel jelentkezik.²⁵

A két fenti közleménnyel ellentétben: VAJDA indulásától fogva szerepel írásaival a lapban. TÁTRAI álnéven az első számban vezércikket ír.²⁶ Ezt, a soron következő számokban, újabb három vezércikk követi, azonos álnéven.²⁷ A legtöbb áruló nyomot azonban *A rend satyrája fővárosunkban*²⁸ című névtelen tárcája hagy maga után. A mérleg jegyű cikkirő pontosan megjelöli, hol, melyik belvárosi

21. *Előfizetési felhívás.* = *Magyar Sajtó.* 1862. dec. 13.

22. i. h. *Budapesti Napló.* 1897. jan. 29.

23. *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 4., Különféle.

24. *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 11., Különféle.

25. *Lapunk s a lapirodalom.* 1863. jan. 25., jan. 27.

26. *Visszatekintés.* = *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 1.

27. *Belső élet.* Uo. jan. 3., *Rágalmak.* 1863. jan. 4., *Eszménykép.* 1863. jan. 10.

28. *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 13.

utcákban lakott az elmúlt év során, a felsorolt lakcímek megegyeznek a *Nővilág* szerkesztőjének, VAJDA-nak a lap 1862-es számaiban közölt „szerkesztői szállásai”-val.

Mivel bizonyíthatjuk, hogy a TÁTRAI álnévű publicista VAJDA? Első névvel jegyzett írása után Tátrai többé nem szerepel a lapban. A Tátrai-írások és az 1862-es Vajda-röpiratok feltűnő tematikai azonosságot mutatnak, egyívású probléma-felvetésük is. Olvasásuk közben akaratlanul is a *Polgárosodás*ban írt sorok csengenek fülünkbe: „a 'gutta cavat lapidem' elvénel fogva is — célszerűbb lesz állandósított röpiratban, apróbb adagokban, talán egy hetilapban adnom tovább nézeteimet.”²⁹

Mi hát az igazság VAJDA „betegségével” kapcsolatban? — kérdezheti ezek után az olvasó. Nos, erre ma már nehéz egyértelműen válaszolni. Tematikájuknál fogva elképzelhető, hogy ezek az írások már korábban, a *Magyar Sajtó* indulása előtt a szerkesztő tarsolyában voltak, hiszen — az *Alföld* szavaival élve — „egészen általánosságban szólnak.”³⁰

Am VAJDA konspirálásra mindig kész természetét ismerve, az sem lehetetlen, hogy a lap indulásának első heteiben taktikából vonult „illegálisba”. Úgy vélte: személye kikapcsolásával talán reálisabban mérhető fel a *Magyar Sajtó* működésének hatása. Politikai és irodalmi ellenfelei is inkább a lap által képviselt elvekkel, mint a mögöttük meghúzódó író személyével bíbelődnek majd. Ilyen elképzelések a későbbiek során sem voltak idegenek tőle. 1865-ben Bécsből kelt levelében írja HECKENAST Gusztávnak: „Én azt hiszem, hogy egy s más nagyobb és felelősségem alatt szerkesztett lapnak, hatalmas fő- vagy segédmunkatársa lehetnék. Nevemmel nem lépnék elő, sőt, ha ön jónak látná, első hónapban teljesen titok maradhatna közreműködésem. A szerkesztőségben nem jelenhetvén meg, csupán cikkeket adnék önnek át.”³¹

Az álnév mögül természetesen hatásosabban vághatott vissza ellenfeleinek is, és kötetlenebbül szólalhatott fel lapja helyesnek vélt iránya mellett, mint névvel jegyzett, vagy névtelenül írt cikkeiben.

*

A közvélemény mindenesetre úgy tudja, hogy a *Magyar Sajtó* főszerkesztője beteg. Így nyugtázza az irodalomtörténet is. S mindez fontos szerepet játszik annak bizonyításában, hogy VAJDA tulajdonképpen csak névleges főszerkesztője a lapnak, a valóságos vezér: ZILAHY Károly. Ez az elgondolás főként a ZILAHY művével foglalkozó tanulmányokban jut kifejezésre. Kovács Ferenc Zilahy-életrajzában³² még mindössze ez áll: „A munkatársak közt a főszerkesztő kétségtelenül Zilahy vitte, aki kedvenc rovatát, a 'Különfélé'-ket vezette most is * * * jel alatt. Legönálóbb hírlapírói szereplését is itt, e félelvi működésében találjuk, amelynél érdemes megemlítenünk, hogy az első (január) és az utolsó (június) hónapban a szerkesztő betegsége miatt reá hárult a lap vezetése is. Tehát ő adja meg a lap programját és ő búcsúzik el június végével a szerkesztőség nevében a közönségtől. A programot az 1. sz. tárcájában 'Szabad sajtó' c. alatt találjuk.”

29. VKrK 6. k. 173. 1.

30. Körültekintés. (1863. jan. 2.)

31. Ismertetését 1. VKrK 6. k. 454. 1.

32. Kovács Ferenc: *Zilahy Károly pályája*. Zilah. 1901. 55. 1.

„Maga a szerkesztő [Vajda] — egészíti ki lábjegyzetben az előbbieket — csak a 20. és 21. számban fejt ki álláspontját 'Lapunk s a lapirodalom' c. alatt. Mindkettő megegyezik egymással [ti. VAJDA és ZILAHY álláspontja] a lényegét illetően és egyformán magukon viselik az elszigeteltség bélyegét, mely őket az irodalomnak legtöbb körétől elválasztotta s így mintegy egymásra utalta. Nem csodálkozhatunk azért, ha most újra találkoznak egymással.”

A szentenciát Bajza József mondja ki elsőként: „Névleges szerkesztő itt is [a Nővilágnál], mint a Magyar Sajtónál Vajda János volt, de, amint az utóbbit Zilahy vezette, úgy a Nővilágot Bajza.”³³

Ezzel egybevág ELŐD Géza vélekedése is. Ő ZILAHY-t „a hatvanas évek irodalmi ellenzékének” „vezérévé” teszi meg, a *Magyar Sajtónál* betöltött szerepéről pedig így ír: „1863-ban (...) a még alig nagykorú fiatalember az ország egyik legelterjedtebb, legjelentősebb lapjának élére kerül, s bár a szerkesztői felelőséget VAJDA viselte, a gyakorlatban a *Magyar Sajtó* irányítása ZILAHY kezében volt, s az utolsó hetekben az újság nagy részét is ő maga írta.”³⁴

„Hogy a valóságos főszerkesztő csakugyan Zilahy volt — fűzi a fentiekhez lábjegyzetben — bizonyítja az, hogy ő adott programot a lapnak (*Szabad sajtó*, 1863. jan. 1.), ő is búcsúzott a szerkesztőség nevében (A tisztelt közönséghez. 1863. jún. 30.)”

BAJZA Józsefnek az 1863-as *Nővilággal* kapcsolatban igaza van. A politikai és irodalmi küzdelmekben mind nagyobb részt vállaló VAJDA hetilapjának tényleges szerkesztését BAJZA Jenőnek engedte át. A *Magyar Sajtót* illetően azonban másként áll a helyzet! Átnézve a lap VAJDA szerkesztésében megjelent számait, nem nehéz eldönteni, hogy kié volt a vezető szerep. Természetesen nehezítette a helyzetet, hogy a *Magyar Sajtó*ban VAJDÁnak mindössze egyetlen névvel jegyzett írása jelent meg (*Lapunk s a lapirodalom*).³⁵ BAJZA József megállapításait tehát a tények nem ismerete, ELŐDÉit — ezeken túl — az 1930-as évek „Zilahy-renezsánszának” túlzásai sugallták. KOMLÓS Aladár tanulmánya illúzióktól megtisztítva tárta előnkbe ZILAHY Károly irodalmi jelentőségét.³⁶ Ideje, hogy ugyanígy lássuk a *Magyar Sajtónál* betöltött szerepét is.

A *Magyar Sajtó*nak nem ZILAHY adott programot, mint azt Kovács Ferenc és ELŐD Géza állítják, hanem VAJDA, programszámba menő *Előfizetési felhívásában*. Ezt a fonalat nagyon is tudatosan viszik tovább a TÁTRAI álnéven írt cikkek és a szerkesztő egyéb névvel jegyzett vagy névtelen írásai.

A kettőjük szerepe közötti különbséget műfaj- és témaválasztásuk is pontosan kifejezi. ZILAHY kedvence műfajánál, a hírlap-glosszánál marad elsősorban. Napi, főként irodalmi és kulturális eseményekkel foglalkozó jegyzetei megtöltik a Különféle-rovatot. Nagyobb lélegzetű munkái is többségükben irodalmi és kulturális tárgyúak; útleírások, kritikák, polemikus cikkek. Egyetlen egyszer rándul át ezektől idegen mezőkre.³⁷ VAJDA ellenben szinte kizárólag csak vezércikkeket ír. Írásaiban igyekszik minden lényeges kérdésben állást foglalni és az egész magyar élet átfogó vizsgálatát adni (más lapra tartozik, milyen eredménnyel).

33. Bajza József: *Bajza Jenő*. = *Irodalomtörténeti Közlemények* 1909. 34. l.

34. Zilahy Károly *a hatvanas évek irodalmi ellenzékének vezére*. Pécs 1935. 124. l.

35. *Magyar Sajtó*. 1863. jan. 25., jan. 27.

36. *Irodalmi mozgalmak a XIX. század második felében*. [Bp. 1956], 35—42. l.

37. *Az árvaügy mint égető kérdés hazánkban*. = *Magyar Sajtó*. 1863. márc. 5., márc. 7.

Zilahy tehát nem vezére, de a szerkesztő mellett legszámottevőbb munkatársa volt a *Magyar Sajtónak*. Az újságírás mesterségében tiszteletreméltó tapasztalattal rendelkező fiatal publicista, VAJDA jobbkezeként tevékenykedett a lap szerkesztésében. A *Magyar Sajtó* irányát azonban elkedvetlenedésig és visszavonulásáig a szerkesztő szabta meg. Cikkei a lap legfontosabb megnyilatkozásait jelentették. („A *Magyar Sajtó*’ jelen félévi folyamában — írja Zilahy Károly — mint már a jan. 1-i számnál kijelentém — magam is csak az irodalmi rovatot kezeltem”).³⁸

Mindezt a sajtóberkekben jártas kortársak is így tudták. A barát és pályatárs DÖMÖTÖR János írja Zilahy-életrajzában: „Újévre a Vajda János *Magyar Sajtó*’-jához szerződött, kinek politikai nézeteit ugyan nem osztotta, de irodalmi véleményére nézve sokban egyezvén vele, vállalkozott az irodalmi rovat kezelésére. Egy fél éven át fontos és roppant tevékeny munkatársa volt a lapnak, s az utolsó hónapban szerkesztője lett.”³⁹ VAJDA távozását, ZILAHY ideiglenes szerkesztőségét 1863. jún. 3-án (126. sz.) adja hírül a *Magyar Sajtó*.

*

VAJDA tehát korántsem volt olyan passzív szerkesztő, mint azt a fent idézett tanulmányok impresszionálják. A gyanúsítások, rágalmozások ellenére is az igazában bízó ember macacsságával végzi a lapszervezés, szerkesztés ügyes-bajos dolgait, a munkatársi gárda toborzását, a vezércikkek, szerkesztői üzenetek és megjegyzések írását.

A *Nővilág* 1863. jan. 1-i száma névszerint is felsorolja a *Magyar Sajtó* munkatársait (Pesti hírek). A főmunkatárs ZILAHY Károlyon kívül SZOKOLY Viktor a *Bolond Miska* szerkesztője, SZATHMÁRY Károly, a *Magyarország* volt főszerkesztője, KONDOR Lajos, a szláv ügyek és irodalmak ismerője és a költői ambíciójú, dési református lelkész, Petőfi barátja, MEDGYES Lajos, az erdélyi tudósító szerepel a „dolgozótársak” között.

A szerkesztőséghez tartozik még a „költő-jogász” KORMOS Béla, aki ZILAHY társaságában tagja annak a háromtagú egyetemi hallgatókból álló bizottságnak, amely 1859-ben sikertelenül kéri társai nevében ALBRECHT főherceg helytartótól a magyar nyelv főiskolai tannyelvűvé történő visszaállítását. A *Magyar Sajtó* külpolitikai szemléit és jogi vonatkozású tanulmányait névvel vagy i. ö. jegy alatt többnyire SZILÁGYI Dezső, a dualista kor későbbi, nagytekintélyű igazságügy-minisztere írja. A szerkesztőtől tudjuk, hogy lapjának munkatársa volt a radikális érzelmeiről ismert SZINI Károly is,⁴⁰ akit tartós, tartalmas barátság és elvrokonság fűzött VAJDÁHOZ. A Különféle rovat szerkesztésében NAGY Miklós, a *Vasárnapi Újság* eljövendő szerkesztője segédkezett ZILAHYNAK.⁴¹ Bécsi tudósítónak pedig egyik régi barátját, a kancellárián szolgálatot teljesítő KELEMEN Mórtr kérte fel VAJDA.⁴²

Valószínűleg KELEMEN tollából származnak a lap § [paragrafus] jelű bécsi levelei és cikkei.

38. *Felhívás a Nemzeti Színház érdekében.* = *Magyar Sajtó*. 1863. jún. 24.

39. *Zilahy Károly Munkái*. 2. k. Pest 1866. XVI. 1.

40. *Nyílt tér.* = *Bécsi Híradó*. 1865. máj. 11.

41. *Tüntarajok.* = *Egri Posta*. 1863. máj. 14.

42. VAJDA János levele KELEMEN Mórhoz. 1862. dec. 12. OSZK Kézirattár.

SZOKOLY Viktor és SZATHMÁRY Károly tényleges közreműködésének nincs nyoma a *Magyar Sajtó* hasábjain. Feltételezhető, hogy ők csak a *Nővilág* felsorolásában szerepelnek. VAJDA és ZILAHY mellett a *Magyar Sajtó* legaktívabb munkatársai SZILÁGYI Dezső, KONDOR Lajos, NAGY Miklós, az Sz. n. jegyű SZINI Károly és KELEMEN Mór.

Ha a lap hangadó munkatársai életkorát szemügyre vesszük, azt kell tapasztalnunk: többségükben reményteljes fiatalok (ZILAHY és KORMOS Béla 25, SZILÁGYI Dezső és NAGY Miklós 23, az „idősebbek” VAJDA 36, SZINI Károly 34, KELEMEN Mór 33 éves), akiknek pályája a Bach-korszak idején indult s ez szabta meg szemléletüket is.

Mindez nem a véletlen műve. Okunk van feltételezni, hogy VAJDA tudatosan válogatta így össze szerkesztőségének tagjait. „Az ifjúság a jelen — írja az *Irányismék* c. cikksorozatban — mi több? — a jövő (. . .) Öregeink nem látszanak érteni a kort; ők nem a jelen, még kevésbé a jövő érdekeit tartják szem előtt. (. . .) Tisztelet a múltnak, kegyelet az ő szent erekelyéinek — a múzeumban (. . .) korunk a fölfedezések, a találmányok kora; a meglevő, bármily remek ma, holnap semmitérvő lesz a jobb, újabbal szemben. Csak mi akarunk pusztán és egyedül régi alapon boldogulni — minden új nélkül? (. . .) és ha már haladni kell, ne a gyors lábú ifjúság menjen-e legelől a csatárláncban?”⁴³

Vajda jó érzékkel tapint rá, hogy a hatvanas évekkel új szakasz kezdődik nemcsak hazánk, de Európa történetében is. Ennek próbál elébe lépni röpirataival, friss erőkből és részben új eszmei alapokon szervezett lapjával.

* * *

A *Magyar Sajtó* a legtágabb értelemben vett sajtószabadság alapján kezdi meg működését. Mindez szorosan egybevág szerkesztője elképzeléseivel: „A legtágasabb türelmet és legnagyobb vélemény szabadságot pártolom.”⁴⁴

„Fő törekvésünk lévén — írja egyik szerkesztői megjegyzésében — a vélemény szabadság oly szűk határainak kiszélesítése; mint oly közlöny, mely épen a fentebbi célból nem egyes párt, de az egyetemes közönség részvételébe kívánja életgyökereit lebecsátani: szívesen adunk tért minden oly önálló, független nézetnek, mely ha netán mellékes dolgokban a mienktől eltérne is”, szerzője saját tekintélyével helytáll értük a közönség előtt.

„Elvünk, hogy a hallgatásnak épen ma nincs ideje, sőt a főszükség épen az, hogy minél több, minél többféle nézet nyilvánulhasson, hogy belőle a valódi, a legjobb kiválasztható legyen.” „Biztos reményünk s hitünk, miszerint ez elveink nyomán hazánk értelmiségének még több kitűnő tagja szabad véleményének nyilvánítási terül választandja s ezáltal annak érdekét az elfogulatlan közönség előtt nagyban emelendi [ti. a Magyar Sajtót]”.⁴⁵

A szerkesztő által hirdetett elvnek megfelelően, a szoros értelemben vett munkatársi gárdán kívül jelentek meg a *Magyar Sajtó*ban az 1849-ben békepartí ZICHY Antalnak, SZÉCHENYI naplóí és hírlapi munkái kiadójának, aki jöllehet a Felirati Párt álláspontját vallotta magáénak az 1861-es országgyűlés idején, most mégis a passzív rezisztencia ellen és a mielőbbi osztrák—magyar megegyezés érdekében szállt síkra. Írt a lapban KEMÉNY Gábor, a jövőendő föld-

43. *Magyar Sajtó*. 1863. febr. 5.; vö. még *Visszatekintés*. Uo. 1863.j an. 1.

44. *Polgárosodás*. VKrK 6. k. 149. l.

45. *Szerkesztői jegyzet B. Kemény Gábor: Válasz J. M. úrnak c. cikkéhez*. = *Magyar Sajtó*, 1863. jan. 21.

mívelés-ipari- és kereskedelem-ügyi miniszter és ZICHY Jenő az Országos Ipar-egyesület későbbi elnöke. LÓNYAY Gábor, az Országos Gazdasági Egyesület egyik alapító tagja, DEÁK Farkas és RÓMER Főris. A Fekete tenger mellől küldött tudósításokat OROSZHEGYI Józsa orvosdoktor, az 1848–49-es szabadságharc legendáshírű gerilla-vezére. A *Párizsi levelek* az emigráns HORN Ede (H.) tollából származnak.

VAJDA-val a későbbiek során is azonos elveket valló ÁLDOR Imre főként drámaelméleti cikkeket ír a *Magyar Sajtó*ba, többnyire CASSIUS álnév alatt. Oroszból, TURGEJEV-TŐL és ZSUKOVSKIJ-TŐL fordít CSERÉNYI alias ZILAHY Imre, ZILAHY Károly öccse.

Két irányban voltak csupán a szerkesztőnek megkötései. A cselekvő politika szószólóinak biztosított lapjában előszeretettel teret. Nem közölt azonban cikkeket az 1847-es alapon álló konzervatívoktól, akiknek elképzeléseit minden tekintetben elvetendőnek tartja.

A fentiekből következően — főként az első időkben — a lap arculata meglehetősen tarka. Nem alaptalan hát a *Pesti Napló* megjegyzése: „A ‚M. S.‘ csinos lap (...) de irányát se ésszel, se így, se amúgy ki nem vehetni (...) Egy kis irányt tisztelt ‚Magyar Sajtó‘, ha mindjárt azt a furcsát is amit a programm ígért (...).”⁴⁶

A VAJDA szerkesztette *Magyar Sajtó* színvonala, ha nem is vetekszik a *Pesti Napló*éval, de az indulást követő hónapokban a jól szerkesztett, igényel összeállított lapjaink közé tartozik. „A szerkesztőség fő igyekezete volt — tekint vissza „harmadfél hónapos” pályájára — hogy a fennforgó közkérdések közül egy se suhanjon végig a nyilvánosság láthatárán, hogy olvasói felőle adat és commentár tekintetében egyaránt tájékozva ne legyenek. A külföldi nevezetes események részletes, hű és gyors közlésében egy társunk által sem engedték magunkat túlhaladni (...) az irodalom és művészet érdekeire egy lap sem volt több figyelemmel nálunknál. Napi rovataink kútfőül szolgálnak és közkedvességben részesülnek.”⁴⁷

A *Magyar Sajtó* — bár nagy figyelmet szentel az irodalom, művészet kérdéseinek — korántsem olyan „irodalomcentrikus”, amilyenek ELŐN Géza disszertációja látja.⁴⁸ Egymást követő számai sokszínűségről, helyes szerkesztői arányérzékéről tanúskodnak. A szerkesztő vezércikkeiben céltudatosan törekszik a tematikai változatosságra, nemzeti kérdéseink minél több oldalról való vizsgálatára, s erre buzdítja munkatársait is: „a jelen rendkívüli viszonyok közt irodalmunk [ti. hírlapirodalmunk] rendkívüli feladata (...) a nemzeti önkormányzat legalább némi részben pótlása.”⁴⁹ Elég egy pillantást vetnünk VAJDA *Magyar Sajtó*ban megjelent cikkeire, hogy meggyőződhesünk arról: a „fennforgó közkérdéseink közül”, amennyire sajtóviszonyaink engedik, mindegyikhez igyekezett hozzászólni.

Az *Irányeszmék* című, tizennégy közleményből álló cikksorozat a magyar élet szinte valamennyi fontosabb problémáját vizsgálódásai göröcsöve alá helyezi. Címében juttatja kifejezésre mondanivalóját az *Irodalmi viszonyok*.⁵⁰ A hazai

46. *Pesti Napló*. 1863. jan. 10. Különfélék.

47. *Magyar Sajtó*. 1863. márc. 18. Különfélék.

48. I. m. 23. l.

49. *Vidéki levelezések*. = *Magyar Sajtó*. 1863. ápr. 5.

50. 1863. márc. 22.; márc. 31.

sajtó nem irányítja, hanem szolgálja a közvéleményt — melegíti fel a röpiratokban is elmondott panaszt a *Lapunk s a lapirodalom*.⁵¹ A polgári Magyarország képe villan előnkbe a jövőből, a TÁTRAI álnév alatt írt *Eszménykép*-ben.⁵²

„Ha vér által nem, verejték által kell boldogulnunk” — fejtegeti az *Anyagi érdekek*⁵³ című cikk. Fejlesszük „rendkívüli fokra” az ipart, tudományt, gazdálkodást, takarékossgot. Történjék csere „a zöld asztalt és a kereskedelmi pultot elfoglaló magyar és német, aristocraticus és polgári elem közt.” Üljön „a zöld asztalnak egy tizedrésze a pulthoz is, a pultnak fele a zöld asztalhoz.”

„A nemzetiségi tényezőnek előtérbe állítása — figyelmeztet *A nemzetiség eszméje, mint politikai tényező*⁵⁴ című írásában — (...) a mi kezünkben oly kétélű fegyver, mely rosszul, ügyetlenül használva önmagunkat sebezhet meg (...) amennyiben csak élesbíti a velünk lakó fajok hason érzületét, féltékenységét”.

Egy másik vezércikkében, a *Magasabb szempontokban*,⁵⁵ a forradalmat megelőző időszakot veti egybe a jelennel. Az 1848 előtt ható eszmékből — „szabadelvűség, radikálreform, népiség” —, ma már csak — állapítja meg — a nemzetiség él keblünkben. „De csak egyedül. Nincsenek ott a nagy ellensúlyozó eszmék: az egyenlőség, testvériség!”

Újságjaink többségénél „laptöltő”-ként szerepel a „vidéki levelezések” rovat. Pletykákról, bálokról, vadászatokról szállít híreket. VAJDA nem győzi hangsúlyozni jelentőségét, emlékezve még nyilván arra, hogy KOSSUTH *Pesti Hírlapja* többek között kitűnően szerkesztett vidéki levelezések-rovatával vált a reformeszmék nagyhatású terjesztőjévé.⁵⁶

VAJDA *Magyar Sajtó*ba írt cikkei egy részén megérződik a két, 1862-ben írt röpirat, az *Önbírálat* és a *Polgárosodás* időbeli közelsége. A vizsgált kérdések korántsem kerültek nyugvópontra és fortyognak még az ott támadt indulatok. Új érvek születnek egy-egy, a röpiratokban napvilágot látott elképzelés helyességének bizonyítása mellett. Más oldalról kiindulva, más szempontból tárgyalva nyernek új megvilágítást a régi problémák. KÁKAI Aranyos [KECSKEMÉTHY Aurél] roszmájú élelappja, a *Handabanda* nem is megy el szó nélkül emellett: „A Magyar Sajtó új szerkesztője, Vajda János úr egy hónapi készülődés után végre megszólalt (...) Szózatának értelme egyébiránt nagyon összevág ama híres nagyidai elődjének fenyegető dictiojával: 'Hej ne lőttem volna csak ki puskaporomat az önbírálatban, polgárosodásban, programmban s több efféle öngyilkosságban!’”⁵⁷

Pedig nincs igaza a *Handabandának*. VAJDA *Magyar Sajtó*ban megjelent cikkeiben csak annyi a tautológia, amennyit minden rendszeres hírlapírói tevékenységet kifejtő publicista írásaiban megtalálhatunk.

VAJDA megnyilatkozásai mellett, ZILAHY Károly GYULAIVAL és a *Koszorú* körével polemizáló tanulmányai, jegyzetei⁵⁸ avatják a *Magyar Sajtó*t a szervező

51. 1863. jan. 25., jan. 27.

52. *Magyar Sajtó*. 1863. jan. 10.

53. *Magyar Sajtó*. 1863. ápr. 2.

54. *Magyar Sajtó*. 1863. máj. 8.

55. *Magyar Sajtó*. 1863. febr. 20.

56. *Vidéki levelezések*. = *Magyar Sajtó*. 1863. ápr. 7.

57. *Handabanda*. 1863. jan. 7.

58. *Hivallan bíró, fogadallan prókátor*. 1863. márc. 17., márc. 19., márc. 21., márc. 24. stb.

irodalmi ellenzék orgánumává. Ám a harcok éppen csak fellángolnak, a *Magyar Sajtó* megszűntével ismét lap nélkül marad az ellenzék.

Elsősorban az indulását követő időkből volt igényesen összeállított újság a *Magyar Sajtó*. Állandó rovatai, a ZILAHY-tól szerkesztett és nagyobb részt általa írt *Külföldiek* mellett, a *Bécsi levél*, a *Bel- és Külföldi szemle*. Az utóbbiak sokszor érdekes és magvas kommentárok kíséretében tudósítanak az itthon és külföldön történetekről. Főként a külpolitikai szemlék tartalmasak, SZILÁGYI Dezső és SZINI Károly jóvoltából.

Nagy figyelemmel kíséri a lap az év legkiemelkedőbb külpolitikai eseményét, a *lengyel felkelést*. Nem elégszik meg a külpolitikai szemle nyújtotta lehetőséggel. 1863. jan. 30-tól külön rovatot nyit „*Lengyel (vagy Lengyelországi) mozgalmak*” címen az északi határainkon túli politikai és katonai akciók tanulmányozására. Gondosan beszámol nemzetiségeink hazai megmozdulásairól és annak külföldi, mindenekelőtt szomszéd országokban támadt visszhangjáról. MEDGYES Lajos erdélyi levelei, KONDOR Lajos szláv-, B—e. román lapszemléi a magyar érdek fokozott szem előtt tartásával, de a viszonyokhoz képest tárgyilagosan tárgyalják, ezeket, a politikai szempontból meglehetősen „kényes kérdéseket.

A *Magyar Sajtó* fogadtatásának irodalmát vizsgálva, érdekes megfigyelést tehetünk. Az egykorú sajtó szinte kizárólag a leendő orgánum elkövetkezendő irányával kapcsolatos híresztelésekkel, illetve az első megjelent számok bírálatával foglalkozik. A ténylegesen működő lap kortársi visszhangja viszonylag szerény.

Ennek okát kutatva, több tényezőre kell rámutatnunk. Az *Előfizetési felhívás*, a kiadó és főmunkatárs nyilatkozata, mindenekelőtt pedig a lap első számai: mindenkit meggyőzhettek arról, hogy a *Magyar Sajtó* „független minden irányban, és a szó legtágasabb értelmében”. Támaszát „nem egy párt, hanem az egyetemes nemzet rokonszenvében” keresi. Ezek után VAJDA iránya legádázabb politikai és irodalmi ellenfelei sem állhattak elő többé a bértollnokság vádjával. A helyzet tisztázásában még a kormánypárti lapok is a *Magyar Sajtó* segítségére siettek „A konzervatív lapok — írja a *Handabanda* — egyenkint és in solidum (...) ünnepélyesen protestálnak” az ellen, hogy „az ellenzéki lapok a ‚Magyar Sajtó’ a konzervatív lapok sorába helyezték.”⁵⁹

Ez aztán részben meg is pecsételi a *Magyar Sajtó* sorsát. Nem a kormány érdekeit képviseli. A hazai közéletben szerepet játszó ismert politikai csoportosulások egyikének sem szócsöve. Egy kis csoport, komolyabb bázis nélküli, nem számottevő vállalkozása csupán. Nem érdemes tehát a szót vesztegetni reá — vélekedhettek a kormánypárti és ellenzéki lapok. A Vajda-féle *Magyar Sajtó* aligha képes akár politikai, akár irodalmi tekintetben komolyabb hatást kelteni.

A konzervatív *Pesti Hírnök* ezt a meggyőződését le is írja: „Szerencsére e program [a *Magyar Sajtó*é] a gyakorlati életben nem nagy befolyást fog gyakorolni.”⁶⁰ Ezért csappant meg hát a sajtó érdeklődése a *Magyar Sajtó* iránt. És ha teljességében nem is áll az amit VAJDA ádáz ellenfele, KEMPELEN Győző írt: „A ‚Magyar Sajtó’-nak míg Jókai szerkesztette, 2,000-nél jóval több volt az előfizetője; Vajda János úr szerkesztése alatt tán 300-ra olvadt le”.⁶¹ Kétségtelen, hogy az előfizetők gyérülése bírta rá végül is HECKENAST Gusztávot, a kiadót arra, hogy kivegye VAJDA kezéből a lap szerkesztését.

59. 1863. jan. 31.

60. 1863. jan. 2. Lapszemle.

61. *Rossz kezdet silány vége.* = *Bihar*. 1863. jún. 21.

„Kik lehettek Vajda és Zilahy Magyar Sajtójának olvasói? — kérdi VARGHA Kálmán — konkrét adatok hiányában nem könnyű válaszolni, de valószínűleg egy nagyon kisszámú köznemesi és polgári származású, haladó szellemű értelmiségi réteg érezte elsősorban magáénak a bátor és színvonalas lap kezdeményezést.”⁶²

1863. máj. 21-én hír jelenik meg a *Függetlenben*: „Jövő július elején a Magyar Sajtó' szerkesztését Szilágyi Dezső, a 'Nővilág'-ét pedig Dalmady Győző veszi át. Ha ugyan a szállongó hír igazat beszél.”⁶³ Később pedig arról olvashatunk: „A 'Magyar Sajtó' új szerkesztőjeül fölterjesztett Szilágyi Dezső felsőbb helyen nem erősített meg, nem lévén teljes korú. Most Pákh Albert van fölterjesztve, mint halljuk, azonban csak egy időre veszi át a lapot, amely július 1-jétől kisebb alakban jelenik meg.”⁶⁴ Az *Egri Posta* viszont arról tudósít: „Octóbertől — a Nővilág szerint — Zilahy Károly lesz a M. S. szerkesztője.”⁶⁵

Hogy ZILAHY aspirált a *Magyar Sajtó* szerkesztői posztjára, azt egy KELEMEN Mórhoz írt, ebből az időből kelt leveléből tudjuk.⁶⁶ Végül azonban nem ZILAHY, hanem PÁKH Albert lett a lap főszerkesztője. A *Magyar Sajtó* 1863. jún. 3-án hozza nyilvánosságra VAJDA leköszönését a szerkesztőségről, és ZILAHY ideiglenes szerkesztői megbízatását.

Zilahy búcsúzik el a szerkesztőség nevében a lap olvasóitól is.⁶⁷

A munkatársak — írja — Vajda „nézeteit tán sokban nem osztották ugyan, de meggyőződésének tisztaságát ismerve, ez általa szerkesztett közlőnyt nézeteik nyilvánítására használni nem tartózkodtak.” Ha a lap beltartalmában — vélekedik — egyszer-másszor kevesebb összhang uralkodott „ez mutatja az általa [Vajda által] elfoglalt álláspont függetlenségét (...) amennyiben a rendelkezésünkre álló szerény eszközök mellett telt, elvek szerint, meggyőződésből, következetesen igyekeztünk hatni; iránytűnk az igazság, célunk a közjónak előmozdítása volt, nézeteinkhez folyvást, teljes lélekből ragaszkodunk (...)”.

1863. július 1-től tehát ismét új világ kezdődik a *Magyar Sajtónál*. A szerkesztői székbe került PÁKH Albert siet kijeleteni: „az eddigi szerkesztőségnek a lap iránt minden viszonya megszűnik.”⁶⁸

A *Magyar Sajtó* nézeteit osztó olvasók csekély száma mellett, a provizórium nyomása következtében mind sanyarúbbá váló kulturális- és sajtóviszonyok is szerepet játszottak VAJDA lapjának bukásában. Még a kor egyik legnépszerűbb lapja, a *Vasárnapi Újság* is csak panaszkodni tud, ha erről az időszakról van szó: „Tagadni nem lehet, hogy az összes magyar hírlapirodalomra nézve egyike volt ez a legsoványabb éveknél (...)”⁶⁹

S ebben a kérdésben nincs véleménykülönbség a kormánypárt és ellenzék között. „Napjainkban — siránkozik a félhivatalos *Független* — a politikai lapok kezelése megbíráhatatlan feladattá kezd válni. Oly nehéz lón az írás, mint a pénzkereset. Kísérletekben vesztegetjük az erőt és időt, keressük hiában a jövedelmezés forrásait, de azok egyenkint apadnak ki.”⁷⁰

62. *Zilahy Károly Válogatott művei*. [Bp.] 1961, 33. l.

63. 115. sz. Vegyes Hírek.

64. 1863. máj. 24.

65. 1863. jún. 24., Hírkürt.

66. ZILAHY Károly levele KELEMEN Mórhoz. 1863. jún. 1. OSZK Kézirattár.

67. *A tisztelt közönséghez*. 1863. jún. 27.

68. *Szerkesztői változás*. = *Magyar Sajtó*. 1863. júl. 1.

69. *Előfizetési felhívása. Nővilág*. 1863. jún. 16. Hirdetések.

70. Pest, május 21-én. 1863. máj. 22.

Ha a kor legnépszerűbb lapja, a *Vasárnapi Újság* és a kormány zsoldját húzó *Független* is megélhetési gondokkal küzd, csoda-e, hogy a kevesek újszerű vállalkozását megtestesítő *Magyar Sajtó* fél évnél tovább nem tudott fennállni? Az idők egyre zordabbá válásáról VAJDA lapja is többször említést tesz.⁷¹

Március végétől, fennállása harmadik hónapjától kezdve, a *Magyar Sajtó* tartalmilag is mind sivárabbá lesz. Pusztán híryanagyot nyújtó orgánummá válik lassan mint a legtöbb, a kormány beolvasztási kísérleteivel egyet nem értő magyar lap ebben az időben.

Nem érkezett még el az idő a *Magyar Sajtó* törekvései számára és kedvezőtlenek voltak a sajtóviszonyok is. Ráadásul a lap sem tudta kellő eréllyel és mindenkor szabatos formulázásban kifejezésre juttatni célkitűzéseit. Az elutasítás megfogalmazása erőteljesebb színeket kapott, mint a soronkövetkezők felvázolása. Jelentősége torzó voltában sem lebecsülendő. Első orgánuma volt az ötvenes-hatvanas évek fordulóján fellépő irodalmi ellenzéknek. Hangot próbált adni — ha nem is a legszerencsésebb formában — a liberális nemességtől mindinkább elforduló polgári értelmiség elképzeléseinek.

Gegen die „tödlich-gefährliche Apathie“ (Der Zeitschriftversuch von János Vajda aus dem Jahre 1863)

J. MIKLÓSSY

Am ersten Januar 1863 übernimmt der hervorragende Dichter János VAJDA das Redigieren der *Magyar Sajtó* (Ungarische Presse), die eine der angesehensten Tageblätter zur Zeit des Absolutismus war. VAJDA's staatsrechtlicher-politischer Standpunkt unterschied sich wesentlich von der Vorstellung des früheren Redakteur Mór JÓKAI, der der Beschlusspartei angehörte. VAJDA verkündet zu dieser Zeit, dass — sogar zum Preise von vorübergehenden Kompromissen — wir uns mit Österreich einigen müssten, denn die im Anfang gegen die Habsburg-Herrschaft so erfolgreich organisierte „passive Resistenz“ verschloss um die Wende der 1860-er Jahre gleichzeitig auch den Weg der Verbürgerlichung und der westeuropäischen Kultur zur Mehrheit der adeligen Gutsbesitzern.

Der Vorschlag von VAJDA lautet: bis wir uns unter den gegenwärtigen absolutistischen Verhältnissen nicht mit staatsrechtlichen politischen fragen befassen können, sollen wir unsere besten Kräfte zur Lösung von gesellschaftlichen-ökonomischen-künstlerischen Problemen sammeln. Sein Vorschlag wurde von der heimatlichen politischen Öffentlichkeit, die sich vor den kolonialisatorischen Versuchen der Habsburg-Macht bis zum Kinn zugeknöpft hatte, mit Widerwillen empfangen. In VAJDA sehen sie den bezahlten Schreiber der Macht und organisieren einen Landesweiten Boykott gegen sein Blatt. Auch das literarische-künstlerische Programm von *Magyar Sajtó* — das eine Opposition gegen die Vorstellungen des literarischen Leben leitenden Kreises von KEMÉNY und GYULAI zustandebringen versucht — wird mit Unverständlichkeit empfangen. Die bürgerlicher nüancierten literarischen-ästhetischen Ansichten waren nicht konsequent druchgedacht und auch die Basis, der Vajda's ihre Gedanken zugeordnet haben, war eng. Ihr Torso geliebener Versuch ist doch ein gesprächiges Beispiel dessen, wie jene die führende Rolle des Adels verwendenden Intellektuellen den Plebeier-Weg der Verbürgerlichung zu verwirklichen suchten und wie unsere Literatur in den 1860-er Jahren für die moderneren künstlerischen Bestrebungen eine Tür zu öffnen versuchte.

71. *Lapunkra vonatkozólag*. 1863. ápr. 19.